

УДК 94 (477.83/86)

Ігор Срібняк

ПОЗАТАБОРОВИЙ ПРОСТІР ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УГА В ЧСР: ПОВСЯКДЕННЯ РОБІТНИЧИХ ВІДДІЛІВ (1922–1923 рр.)

У статті проаналізовано основні прояви повсякденного життя інтернованих вояків Української Галицької Армії, які у складі робітничих відділів (сотень) відряджались до різних місцевостей Чехословаччини для виконання широкого кола робіт. Перебуваючи поза табором, відділи зберігали військову організацію, на чолі кожного з них перебував призначений командою УГА в Йозефові старшина. У вільний від роботи час члени робітничих відділів намагались організувати своє дозвілля, часто у відділах діяли освітні курси та школи для малограмотних. Інтерновані вояки зі складу робітничих команд завжди брали участь у зборах коштів для загальнонаціональних та крайових потреб, роблячи таким чином свій внесок у боротьбу за визволення України.

Ключові слова: табір інтернованих, робітничий відділ, гурток, вояки-українці, позатаборовий простір, Чехословаччина.

Аналіз історіографії інтернованих військ Української Галицької армії в Чехословацькій республіці доцільно розпочати зі згадки про узагальнюючу працю з історії української політичної еміграції С. Наріжного, без якої сьогодні не може обійтися жоден дослідник табірної тематики й споріднених з нею проблем¹. У ній автор торкнувся різних аспектів культурно-просвітницької діяльності вояцтва УГА, але при цьому він не ставив собі за мету здійснення докладного аналізу позатаборового повсякдення інтернованих вояків-українців у ЧСР.

Наступним етапом з наукової розробки цієї теми стала друга половина 1990-х рр., коли вийшли друком дві монографії², автори яких намагались

¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С. Наріжний. — Прага, 1942. — Ч. I.

² Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919–1924 рр.) / М.І. Павленко. — К., 1999; Срібняк І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І.В. Срібняк. — К., 2000.

узагальнити зібрану ними джерельну інформацію про обставини перебування українських інтернованих вояків у Чехословаччині. Щоправда, попри цілий розділ в монографії М. Павленка, присвячений ситуації в таборах інтернованих українських військ у ЧСР, автор майже нічого не повідомляє про позатаборове повсякдення вояцтва в цій країні, натомість І. Срібняк присвячує цьому короткий сюжет, спираючись винятково на матеріали ЦДАВО України. На жаль, обидва дослідники були на той час позбавлені можливості скористатись дотичними до цієї теми документами, які зберігались у Ф. 269 ЦДАГО України. Справа в тім, що з моменту їх отримання архівом у 1988 р. і до 2008 р. матеріали були закриті для переважної більшості дослідників через їхню розпорошеність та відсутність описів. Але робота з їх упорядкування тривала цілих два десятиліття, попри те, що згадуваний архів диспонував достатніми науковими силами та значними ресурсами. Зрештою, причиною такої пролонгації було те,

нізація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І.В. Срібняк. — К., 2000.

що за ініціативи директора В. Лозицького в архіві готувалась до видання збірка документів³, тому доступ до Ф. 269 довгі роки мали лише «наближені особи». Це було сумним рецидивом радянської та пострадянської практики, коли окремі директори архівів вважали себе не зберігачами архівних документів, а їхніми фактичними власниками. Безперечно — виготовлення за розпорядженням В. Лозицького якісної резервної копії фонду № 269 слід віднести до заслуг очолюваного ним архіву, проте ця обставина жодним чином не дає забути гіркий осад щодо безпідставних відмов у видачі матеріалів багатьом дослідникам.

Пропонована стаття майже цілком побудована на матеріалах двох архівів, в яких зібрана значна кількість рапортів та повідомлень команд робітничих відділів УГА. Вони дозволяють досить повно відтворити дійсне становище вояцтва, їх настрої, особливості побуту тощо. Більше того, ці документи дають змогу досить повно відтворити «затемнені» сторінки позатаборового повсякдення, більшість з яких ніколи не афішувалась. Для написання цієї статті (крім матеріалів двох згадуваних архівів) автор також використав інформацію, почерпнуту зі шпальт журналу «Український Скиталець», який з номера в номер публікував розмаїту інформацію про культурно-освітню діяльність інтернованих.

Докладна реконструкція позатаборового простору інтернованих дозволяє точніше та повніше пізнати всі сторони повсякденного життя та діяльності вояцтва УГА в Чехословаччині, відтворити основні адаптаційні механізми таборян до нових умов існування, дослідити основні прояви національного «я» українців на чужині. Крім того, таке позиціонування даної теми цілком вкладається в «мікроісторичний» концепт вивчення історії шляхом скрупульозного відтворення обставин перебування вояків-українців в таборах та поза ними, а також практик «виживання» таборян у часом непростих умовах скупченого перебування та невизначеності власної долі.

Автор поставив собі за мету цілісно реконструювати позатаборовий простір інтернованих вояків УГА в Чехословаччині, особливості проведення культурно-освітньої роботи в робітничих відділах, а також — проаналізувати чинники, які впливали на моральний стан вояцтва та їх готовність й надалі витримувати негаряди перебування на чужині. Крім того, ще одним із завдань статті стало відтворення специфіки стосунків між командантами робітничих сотень (старшинами) та підпорядкованими їм стрільцями робітничих відділів.

З початком 1920 р. із числа інтернованих вояків УГА почали формуватися робітничі відділи

(сотні), які відряджались у різні місцевості країни для виконання розмаїтої номенклатури робіт. Зокрема, досить поширеною була практика, коли інтернованих вояків УГА використовували для виконання охоронної служби (об'єктів військового призначення, складів тощо). Деякі робітничі відділи тимчасово прикріплювались до чехословацьких військових підрозділів, у яких українці виконували працю «помічних робітників, ордонансів, писарів», доглядали за кінями тощо⁴. Інші — працювали на будівництві, проводили ремонтні роботи, заготовляли ліс.

Українські робітничі відділи формувались на військових засадах, на чолі кожного з них перебував призначений наказом Головної Команди частин УГА старшина (в окремих випадках — підстаршина), якому належала дисциплінарна влада над вояками дорученого йому відділу. За виконання визначеного обсягу робіт інтерновані отримували фіксовану платню, яка спочатку становила 50 крон чехословацьких (к.ч.) для старшин і 5 к.ч. для стрільців. Але, починаючи з червня 1921 р., грошове утримання українського вояцтва було зменшено: для старшин — 16 крон чехословацьких к.ч., підстаршин — 4 к.ч., стрільців — 2,50 к.ч. денно. Частина зароблених коштів витрачались ними для отримання харчового пайка солдата чехословацької армії. Вояки робітничих відділів мешкали в казармах або пристосованих для цього приміщеннях⁵.

Такий стан справ дозволяв вояцтву задовольняти основні життєві потреби, але при цьому частина інтернованих не мала належного одягу та взуття, що не мало істотного значення влітку, але з наближенням холодів перетворювалось на серйозну проблему. Щоправда, за умови заощадливості зібрати потрібну суму не являло собою великих труднощів, але не всі вояки цим переймались, сподіваючись отримати все необхідне шляхом отримання різних дотацій. Попри те, що робота, яка виконувалась інтернованими, була «на загал тяжка» і тривала 8 годин денно, моральний стан вояків робітничих відділів був здебільшого «гарний» як внаслідок достатнього грошового і харчового забезпечення, так і з огляду на приязне ставлення до вояків УГА місцевого населення.

Щоправда, в окремих архівних документах повідомляється про «численні дезерції» (тобто самовільне залишення вояками робітничих відділів у пошуках кращої долі), але вони — на думку командування інтернованих — мали «локальний характер» і були обумовлені бажанням інтернованих «заробити більше гроша». У цій ситуації український військовий провід таборян вважав за

³ Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. — К., 2008.

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 35.

⁵ Там само.

доцільне надати всім бажаючим воякам дозволу працювати приватно, що сприяло суттєвому зменшенню кількості дезертирів⁶.

У 1920 р. мала місце певна політична невідзначеність уряду ЧСР стосовно інтернованого в таборах (Німецьке Яблонне, Ліберці) вояцтва УГА, що було пов'язано з неврегульованістю питань окремих ділянок польсько-чехословацького державного кордону. Але зі стабілізацією нової «архітектури» країн Центральної Європи у 1921 р. чехословацька влада (крім скупчення всіх інтернованих вояків-українців у таборі Йозефов) також почала вживати заходів для зменшення видатків на їх утримання, відтак процес залучення вояцтва УГА до складу робітничих відділів значно активізувався. Більше того, самі таборами були досить мотивовані своїм перебуванням у робітничих відділах, бо це давало можливість заробити додаткові кошти для власного утримання, а інколи — зібрати хоч невеличкі суми для підтримки своїх батьків чи родин в Польщі. Натомість перебування у таборі позбавляло такої можливості, ставлячи цю категорію інтернованих у досить скрутні умови часом сутужного виживання на межі їх можливостей.

Тому в 1922 р. процес формування та відрядження на працю робітничих команд зберігав свій динамізм — станом на травень цього року у різних місцевостях ЧСР працювало 58 робітничих команд, до складу яких входило понад 3000 інтернованих вояків УГА (у т.ч. 70 старшин)⁷. У вересні це число збільшилося до 65 команд. У цій ситуації команда табору Йозефов намагалась зберегти зв'язок вояцтва з їх табором представництвом шляхом реалізації комплексу як організаційних, так і культурно-освітніх заходів.

Так, зокрема, у своєму довірочному рапорті (Ч. 738) від 4 жовтня 1922 р. до Військової канцелярії Диктатора ЗУНР у Відні Є. Петрушевича Головна Команда частин УГА в ЧСР запропонувала проект організації «Гал[ицьких] Укр[аїнських] військ[ових] частин» в таборі та злучених з ними груп. Згідно цього документа, всі частини УГА, які перебували поза табором, мали утворити шість груп, у т.ч.: I-шу групу в Празі (командант — сотник Михайло Федик), II-гу в Градець-Кралове (командант — інформація відсутня. — *Авт.*), III-тю в Терезині (Володимир Варивода), IV-ту в Брно (сотник Рудольф Земек), V-ту в Братиславі (сотник д-р Василь Равлюк), VI-ту в Ужгороді (полковник Гнат Стефанів)⁸.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 35. зв.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 179–180.

⁸ Там само. — Арк. 35 зв.

У цьому документі були також регламентовані й функції командантів цих груп, до їх числа, зокрема, входили: військовий провід цією групою, репрезентація українських частин перед чехословацьким командуванням, виховання «військового і національного духа, карності, про правильне виконання внутрішньої служби і діловодства, ...перегляд своїх роб[ітничих] відділів після заряджень (розпоряджень. — *Авт.*) Головної команди», підготовка місячних звітів тощо. Крім того, до їх функцій належало й виконання обов'язків зв'язкового старшини при місцевому чехословацькому командуванні. На ці посади мали призначатись старшини з найвищими військовими званнями, які у своїй діяльності користувались дисциплінарною владою командира полку. До складу командування групи входив також т. зв. «надзір» (старшина найвищого звання), який виконував контрольні функції щодо членів робітничих команд та підлягав безпосередньо коменданту групи⁹.

Разом з тим команда табору Йозефов всіляко намагалась підтримувати духовний зв'язок з робітничими командами, передаючи їм у тимчасове користування книги, делегуючи до них таборових артистів та представників Культурно-Просвітнього Кружка (КПК). Так, зокрема, заходами освітнього референта КПК табору Йозефов до робітничих відділів регулярно надсилалися часописи та книжки зі спеціальної «летючої» бібліотеки (1141 примірник книжок різних найменувань). Крім того, КПК «закуповував для них всякі підручники для різних курсів, позичав хорові і музичні ноти, театральні строї і т.п.». Тільки за друге півріччя 1922 р. «книжковий оборот летючої бібліотеки для робітничих відділів вносив [...] 1483 книжки», крім цього заходами КПК було створено окрему бібліотеку (104 книжки) для хворих на туберкульоз військовиків УГА у санаторії Штеннбент¹⁰. Подеколи до робітничих команд приїздили таборові артисти, які влаштовували демонстрацію вистав українських п'єс (тільки у кінці червня 1922 р. театр відвідав робітничі команди у Мальовицях і Пардубицях)¹¹. Кружок надавав й необхідну організаційну допомогу, відряджаючи до команд своїх представників (т. зв. «освітніх референтів» — зокрема, четаря Хухру і булавного Войчака) та проводячи жваве листування

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 180–180 зв.

¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 3520. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 5–6.

¹¹ З життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скіталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 16. — С. 14–15.

з культурно-освітніми організаціями робітничих відділів¹².

У свою чергу старшини і стрільці УГА, які перебували на сільськогосподарських роботах, також намагалися не втрачати своїх зв'язків з табором: у робітничих командах виникли й активно функціонували філії КПК, члени яких одночасно входили і до складу центрального культурно-просвітницького осередку в таборі. У другій половині 1922 р. таких філій виникло 10 (у Братиславі, Градець-Кралове, Пльзно, Терезині, Пардубицях, Ліберцях, Брно); вони «працюють знаменито, проводять курси, хори, дають відчити, театральні вистави і концерти, мають свої власні крамниці, передплачують часописи», плекаючи тим самим «глибоко патріотично-громадський дух» вояцтва УГА¹³.

Зокрема, за ініціативи членів просвітнього кружка робітничої команди УГА у Пардубицях (152 стрільці та 6 старшин), який було засновано 10 липня 1920 р., було влаштовано читальню, організовано курс для неписьменних, проводилися виклади (з фінансового права, музики тощо), відзначалися національні свята, діяв спортивний гурток. Також було проведено кілька концертів для особового складу робітничого відділу та для чеської публіки¹⁴. У бібліотечці відділу нараховувалося 80 книжок, причому управа цієї філії КПК (голова — старший десятник В. Фурманський) завжди дбала про поповнення її фондів новими виданнями та часописами. Спільними зусиллями двох українських робітничих відділів було засновано театральний «Аматорський кружок», який, завдяки допомозі з боку КПК Йозефова, підготував 1 квітня 1922 р. виставу «Назар Стодоля» за Т. Шевченком¹⁵.

2 грудня 1920 р. робітнича команда у Чеських Будейовицях заснувала стрілецьку читальню, управою якої у 1921 р. було організовано школу для неписьменних та малописьменних, а також для 25 слухачів проведено курс вищої освіти, на якому читалися лекції з фізики, хімії, зоології, ботаніки, історії, географії, математики, української мови та літератури. З 26 грудня 1921 р. до 31 березня 1922 р. серед стрілецтва цього робітничого відділу було проведено «торгівельний курс», після закінчення якого сім його слухачів одержали спеціальні посвідчення¹⁶. Крім того, у цій команді діяла і школа для підстаршин, де викладалися як спеціальні, так і загальноосвітні

предмети. При робітничому відділі утворився драматичний гурток, що готував вистави та концерти для вояцтва¹⁷.

Один з найчисленніших українських робітничих відділів — т. зв. «Український сторожовий курінь» — перебував у Терезині, де його особовий склад використовувався для охорони військових складів. Стрільців УГА було розміщено у казармах 42-го піхотного полку чехословацької армії, всі вони отримували харчовий пайок солдата чехословацької армії. Добрі побутові умови сприяли активізації культурно-просвітницької роботи у курені, тому не дивно, що (як зазначалося в «Українському Скитальцеві»), «моральний стан стрілецтва знаменитий, а культурно-просвітна праця поступає з кожним днем вперед». На думку редколегії газети, «джерелом національної свідомості й освітнього розвою стрілецтва є власна читальня, при якій засновано аматорський гурток, хор, ведуться різні курси та улаштовуються концерти, вистави й відчити на різні теми»¹⁸.

У Празі на роботі перебував робітничий курінь Української бригади у складі двох сотень — 1-ої (на чолі з поручником П. Яремкевичем) і 6-ої (на чолі з четарем М. Ліщинським). Обсяг і характер роботи українських відділів у чеській столиці визначався магістратом Праги. Улітку до Праги було відправлено ще дві сотні — 2-гу (поручника С. Сверида) і 3-тю (поручника В. Габера), які приєдналися до вже працюючих там робітничих відділів. Кожна сотня була прикріплена до окремого підрозділу чеської армії, в якому інтерновані отримували за зароблені ними гроші продукти харчування. Крім цього, воякам кожної сотні чеська влада надала приміщення для тимчасового перебування, які, щоправда, були розташовані у різних дільницях міста, а ця обставина значною мірою ускладнювала налагодження серед вояцтва культурно-просвітньої роботи¹⁹. Але попри це стрільцям читалися різні курси (з української історії та літератури), для неписьменних та малописьменних було відкрито спеціальну школу, для вояцтва було створено умови для самоосвіти у заснованих для цього читальні та бібліотеці. Військовики УГА мали також можливість відвідувати у чеській столиці виклади і концерти, що влаштовувалися українськими академічними організаціями²⁰.

Одним з найактивніших у проведенні культурно-освітньої роботи у середовищі вояцтва УГА був робітничий відділ у Брно, при якому 3 грудня 1922 р. було засновано товариство

¹² Звіт праці Виділу Культурно-Просвітнього Кружка... // Український Скиталець. — Відень, 1923. — Ч. 3(25). — С. 38.

¹³ ЦДАВО України. — Ф. 3520. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 6.

¹⁴ Наріжний С. Назв. праця. — С. 67–68.

¹⁵ З життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 13. — С. 13.

¹⁶ Там само. — С. 12.

¹⁷ Наріжний С. Назв. праця. — С. 68.

¹⁸ З життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 17. — С. 14.

¹⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3520. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 1.

²⁰ Наріжний С. Назв. праця. — С. 68.

«Просвіта». Її метою (відповідно до § 3 статуту товариства) була «праця над поширенням духового та товариського життя серед членів куреня і зберігання та поширювання здобутків нашої культури між своїми та ознайомлення з ними чужинців»²¹. Задля реалізації цього члени товариства прийняли рішення організувати регулярні читання з української історії, географії та літератури; влаштовувати концерти, театральні вистави та «товариські сходи», утримувати бібліотеку й читальню; відкрити школу грамоти; створити хор; заснувати спортивний гурток і чайню; вести «дневник» куреня.

Заходами його членів та при допомозі Української Академічної Громади (УАГ) в Брно для стрільців було проведено курс для неписьменних (закінчило 32 чол.), сільськогосподарський курс (48 чол.), курс бджолярства (37 чол.). Для координації зусиль українського студентства у справі допомоги вояцтву цього відділу при УАГ було засновано окремих «Просвітний Кружок», члени якого прочитали цілу низку лекцій на різні теми, у тому числі: «Початки галицького повстання», «Організація села», «Про націю» та ін.²² Пізніше при цьому робітничому відділі було засновано хор, влаштовувалися концерти, зусиллями членів товариства було споруджено пам'ятник загиблим воякам УГА²³. У робітничій сотні № 1 у Комарно регулярно проводилися заняття з історії та географії України, влаштовувалися спільні читання часописів та книжок, які надходили від КПК в Йозефові²⁴.

Активно тривала культурно-освітня робота і в Рудольфові та Леопольдові, у робітничих відділах яких нараховувалося по 30 чоловік. На початку січня 1922 р. там організували курси для неписьменних і малописьменних, що дозволило повністю ліквідувати неписьменність серед стрільцтва. Одночасно там регулярно відбувалися «відчити» з історії, географії та господарства України; на добровільні внески стрільців передплачувалися часописи та купувалися книжки. У кінці року в Рудольфові було навіть проведено курс з вишивання. Стрільці УГА, які перебували у складі робітничої сотні в Ружомберку, заснували свій культурно-просвітній кружок, члени якого, за оцінкою табірною часопису, «не поминули ще ані одного зазиву до складок на національні цілі»; організували свій хор і бібліотеку, готуючи «себе до великої хвилі, коли знов треба буде стати певно й непохитно в обороні своєї Вітчизни»²⁵.

²¹ ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 19.

²² З життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 17. — С. 14.

²³ Наріжний С. Назв. праця. — С. 69.

²⁴ З життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 13. — С. 12.

²⁵ З Там само. — Ч. 14. — С. 11.

Розвиток культурно-освітнього життя в українській робітничій сотні Ч. 5 у Кошицях був пов'язаний з приїздом сюди у 1921 р. поручника В. Прохурського. За його ініціативи тут було засновано просвітній гурток, члени якого почали активно працювати над піднесенням морального духу відділу стрільцтва. Хор і аматорський гурток спільно підготували кілька театральних вистав, розпочали свою роботу курси для неписьменних, тут була заснована читальня, фонди якої містили 1150 книжок і кілька комплектів українських часописів²⁶.

Ще в одному чеському місті — в Градець-Кралове — перебували два українських робітничих відділи, які очолювали поручники Ортинський і Щирба. 7 грудня 1921 р. тут було створено спільний культурно-просвітній гурток (голова — вістун Василь Бринський). Як йшлося у звіті з його діяльності, до його складу увійшли 33 особи. До числа ініціаторів його створення належали Микола Гошовський (секретар гуртка), Петро Будз (бібліотекар), Семен Пришляк (член управи) та ін. Членами гуртка було засновано «курс малограмотних», який тривав 4 місяці для 14 стрільців, крім того, для 18 вояків організовано «курс вищої освіти» тривалістю 3 місяці. Щотижнево відбувалися відчити на різні теми та загальне читання часописів. Привертає до себе увагу неповний перелік періодичних видань, які відчитувалися воякам цих робітничих команд: «Український Прапор», «Вперед», «Український Скиталець», «Український Голос», «Українське Слово», «Соборна Україна», «Діло», «Свобода», «Громадський Вісник» та ін. Комплекти цих видань зберігались у бібліотеці, до якої було закуплено 109 книг різного змісту. Як зазначалося у звіті — «книжки читає стрільцтво з дуже великим поступом як рівно ж щомісяця випозичаються книжки в Йозефовській бібліотеці». До складу заснованого стрільцького хору увійшли майже всі стрільці цих робітничих відділів²⁷.

Члени не обмежувалися лише цим — вони завжди відзначали національні свята та пам'ятні дні на честь українських діячів (І. Франка, П. Сагайдачного та ін.). Під час цих заходів проводилися збірки коштів для «Рідної школи» (250 к.ч.), ще 219 к.ч. було надіслано «на голодуючу Україну», 210 к.ч. — для політичних в'язнів у Галичині. Провід гуртка намагався знайти хоч мінімальні кошти для проведення просвітньої діяльності — з цієї метою було засновано крамницю, весь прибуток якої спрямовувався для закупівлі підручників та кількох мап для учнів заснованого 1 січня 1923 р. при робітничій

²⁶ Там само. — Ч. 15. — С. 13. Заявлена тут кількість книжок є, можливо, завищеною. — Авт.

²⁷ ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 1.

команді курсу «Виділової Школи». У своєму звіті (від 14 січня 1923 р.) провід гуртка відзначав, що попри «всякі перешкоди і щоденну тяжку працю і службу військову» стрілецьтво оволодівало грамотою і знаннями «з великим поступом», а крім того — стрільці «дуже радо» жертвували свої тяжко зароблені гроші на різні загальнонаціональні потреби аби в такий спосіб «дати доказ свідомости перед Культурним Світом що ми Українські Стрільці Скитальці [...] [є] борці за кращу долю своєї нещасливої Вітчизни»²⁸.

Ще в червні 1920 р. до м. Жиліна (місцевість Тврдошин на Ораві) для виконання охоронних функцій був відряджений український робітничий відділ № 49 на чолі з четарем Ілярієм Хараком. Відділу була доручена охорона складів та канцелярій т. зв. «плебісцитної комісії». З огляду на високий рівень відповідальності воякам цього відділу було встановлено належне грошове забезпечення, крім стандартних виплат, були передбачені й додаткові надбавки. Українські старшини отримували грошове забезпечення на рівні чеських офіцерів. З 21 листопада 1920 р. командування відділом перейняв четар Осип Павлишин (І. Харак виїхав на студії до Праги). Надалі відділ виконував різні допоміжні роботи (зокрема, будівельні, а також займався розвантаженням вагонів тощо)²⁹.

У січні 1921 р. при відділі було створено культурно-просвітній кружок, члени якого провели кілька концертів та організували проведення чеських державних свят («Свято Масарика», «Сокіл»), а також імпровізованих театральних вистав та одноактівок. Певною мірою завдяки цьому місцеве населення ставилось до українців «вповні симпатично», до того «всі подивляють завзятість і витривалість українського жовніра». Крім того, вояки відділу відзначали й власні національні свята («Листопадовий зрив»), вшановували пам'ять Т. Шевченка. Ще взимку того ж року було засновано стрілецький хор та проведено кілька зборів коштів, завдяки чому стало можливим придбання книг для власної бібліотеки.

За оцінкою командування відділу — матеріальне становище стрілецьтва було цілком «задовольняючим», а моральний стан — добрим («стрілецьтво вповні свідоме своєї великої і важливої цілі», і всі «невигоди еміграційного життя зносить терпеливо і витривало»). Водночас вояцтво не зважало і на «всякі ворожі спроби розбити нашу військову еміграцію», і навіть проголошені чехословацьким урядом «амністії» не тільки «не мали жадних наслідків, а противно

причинились до піддержання духа і скріплення завзяття»³⁰.

У звіті також йшлося про те, що стрілецьтво УГА ніколи не забуває «на народні потреби, а тому при кожній нагоді охотно жертвує на цю ціль бодай невеличку лепту, чим дає незбиті докази своєї великої любови до нещасної Вітчизни». На підтвердження цього тут же наводились суми коштів на різні загальнонаціональні потреби, що були зібрані вояками відділу до кінця 1922 р.: на пам'ятник померлим воякам Української Бригади у Німецькому Яблонному — 255 к.ч., на українських інвалідів — 185 к.ч., «Голодній Україні» — 153 к.ч., «Рідній Школі» — 420 к.ч.³¹

Особовий склад кінного полку УГА під командуванням полковника Г. Стефанова було компактно (у складі сотень) відряджено на Закарпаття, де вони працювали як робітничі команди. Тут також успішно тривала культурно-просвітницька робота під керівництвом досвідчених освітніх працівників — поручників д-ра М. Гриніва і Я. Голоти, сотника В. Синенького та ін.³² При робітничих командах у Пльзні (93 чол.), Мості (86 чол.), Турнові (60 чол.), Хебі (78 чол.), Кохарже (17 чол.), а також у Терезині, Липнику та ін., діяли драматичні гуртки, хори, бібліотечки, читальні, школи для неписьменних, курси вищої освіти тощо³³. У квітні 1922 р. при робітничому відділі УГА в Будківцях було засновано школу для неписьменних³⁴.

Такий розлогий перелік культурно-освітніх досягнень вояцтва УГА у робітничих відділах може привести до думки, що повсякдення стрільців було цілковито заповнено викладами, заняттями в школах, участю у підготовці свят, нарешті — роботою; і що завдяки цьому їх морально-психологічний стан був на досить високому рівні. Проте не всі вояки зберігали достатню витривалість у складних умовах еміграції, дехто, внаслідок життєвих негараздів та душевних переживань, приймав рішення покінчити життя самогубством.

Так, зокрема, вчинив вістун Михайло Сметана, кинувшись під потяг 5 червня 1922 р. У передсмертному листі він простився «в гарячих словах з Україною, укр[аїнським] військом і народом». М. Сметана не хотів повертатися «до Рідного краю, який стогне під чужим ярмом». До переїзду в ЧСР з липня 1917 р. він перебував в італійському полоні (табір в Кассіно), звідки виїхав до

³⁰ ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 2. — Спр. 1025. — Арк. 5–7.

³¹ Там само. — Арк. 7.

³² Там само. — Ф. 3520. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 10; Ф. 3521. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 6.

³³ Докладніше про це див.: Наріжний С. Назв. праця. — С. 68–69.

³⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 2. — Спр. 19. — Арк. 14.

²⁸ Там само. — Арк. 1 зв.

²⁹ ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 2. — Спр. 1025. — Арк. 1–2.

Німеччини, де отримав тимчасові документи — т. зв. «Перехідне свідоцтво» — від Посольства УНР у Берліні. М. Сметана, який походив з Перемишлянського повіту (с. Бузовиця), був похований в Німецькому Яблонному на цивільному цвинтарі 7 червня 1922 р.³⁵ Дехто з стрільців помирили внаслідок різних хвороб — архівні документи свідчать про відхід у вічність Миколи Шемердяка в Пшибрамі (черевневий тиф, 12 грудня 1921 р.), Петра Скирди в Бручі (18 січня 1922 р.), Степана Музики в Міловічах (4 лютого 1922 р.), Василя Гути в Яблоніві (4 червня 1922 р.) та ін.³⁶

Не все гаразд було в робітничих відділах з дисципліною, про що, зокрема, свідчить «карне донесення» команданта робітничої сотні в Пльзні сотника Абля від 4 вересня 1922 р. Він повідомляє про непослух десятника П. Миськіва, який відмовився виконувати його накази на тій підставі, що «не pozwoliть на те, щоб ним командував чужинець», після чого відмовився йти під арешт, заявивши про хворобу. Проте лікарське обстеження не виявило у нього жодних захворювань. Тому П. Миськіва було взято під арешт, а за кілька днів звільнено — для відправки до Йозефова. 26 серпня 1922 р. П. Миськів дезертирував з сотні, а ще за п'ять днів з'явився в таборі, де був арештований, зокрема за те, що, за визначенням сотника Абля, цей вояк «своїм поведінням старався завжди впливати деморалізуючо на стрілецьтво, котре одначе реагувало на це в той спосіб, що згаданого ігнорувало»³⁷.

З аналогічним рапортом до «Надзору над укр[аїнськими] роб[ітничими] сотнями» 20 квітня 1922 р. звернувся й командант робітничої сотні в Кошицях, який просив про «усунення з сотні стрільців Скиби Миколи і Тесленка Льва, які своїм поведінням деморалізують сотню і підкопують дисципліну, а завішувані над ними (застосовані до них. — Авт.) кари минають без успіху». Резолюція на цьому зверненні змушує задуматись над загальною кількістю таких звернень командантів робітничих відділів: «Згаданих належить лише тоді відіслати до табору, наколи би командант сотні не мав средств привернути їх до порядку дисциплінарною дорогою». Справа втім, що таборова команда також була обмежена у праві застосування дисциплінарних покарань для порушників дисципліни. Слушно відзначаючи, що «табор, зрештою не є карною колонією, против чого і становиться Команда табору в Йозефові», остання фактично самоусувалась від необхідності застосування дієвих заходів для

підтримання дисципліни та перекладала відповідальність на плечі командантів відділів³⁸.

Стрільці зі складу робітничих відділів час від часу ставали об'єктом ворожих акцій з боку більшовицької або польської агентури, яка намагалась розкласти інтернованих, використовуючи для цього будь-яку нагоду. Про один з таких випадків, що стався 19 липня 1922 р., повідомляв командант робітничої сотні в Оломунці четар В. Дудчук. Цього дня до нього було доставлено особу, яка заявила про своє право контролювати українські робітничі відділи в ЧСР, яке нібито було йому делеговане «Українською Місією в Празі». Після того, як невідомий відмовився пред'явити документи, його було арештовано і обшукано. Як зазначав В. Дудчук, віднайдені при ньому документи від «Української Місії» мали фальшиві штемпелі та підписи. З тим, аби переконати цю особу в неприпустимості продовження такої роботи, до нього були застосовані заходи фізичного впливу. За словами В. Дудчака, ця особа одержала таке покарання, «що певно в подібних цілях вже не буде пробувати «переводити контролі» укр[аїнських] роб[ітничих] відд[ілів]», про що було повідомлено команду табору в Йозефові³⁹.

У своїй відповіді командант табору Йозефов А. Вольф висловив В. Дудчаку «повну похвалу в імені служби за чуйне і точне сповнення обов'язків [...], доказане безоглядним і рішучим поведінням супроти однієї ворожо-шпигунської одиниці при нагоді спроби вивідів (розвідки. — Авт.) із сторони»⁴⁰. Намагаючись запобігти повторенню таких випадків, А. Вольф 31 липня 1922 р. звернувся з довірочним оповіщенням (Ч. 943) до команди робітничого відділу УГА в Чеських Будейовицях, в якому, зокрема, повідомлялось про затримання «однієї підозрілої о шпигунство» особі, яка мала справжній польський, та сфальшовані чеський та український документи, і «старалась робити вивіди чи агітацію між стрілецьтвом» цього відділу. Із зізнань цієї особи випливало, що він вже був у робітничих відділах у Пардубицях і Чеських Будейовицях. З огляду на це, А. Вольф закликав як старшин, так і стрільців мати «на будуче [...] чуйне ухо і [...] всяким невиразним індивідам не дозволяли на вступ між стрілецьтвом відділу»⁴¹.

На початку 1923 р. робітничі відділи УГА продовжували залучатись до виконання різного виду робіт у ЧСР, вояцтво продовжувало чекати на вирішення справи Східної Галичини,

³⁵ ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 6–7 зв.

³⁶ Там само. — Ф. 3521. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1–7.

³⁷ ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 111–111 зв.

³⁸ ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 47.

³⁹ ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 69.

⁴⁰ Там само. — Арк. 69 зв.

⁴¹ Там само. — Арк. 73.

але при цьому «лави військової еміграції поступово маліли»⁴². Після ухвалення радою послів рішення про надання Польщі всіх юридичних прав на інкорпорацію Східної Галичини (березень 1923 р.) стає зрозумілим, що перебування вояків УГА в ЧСР в якості інтернованих матиме обмежений термін. Як і раніше — у робітничих відділах проводилась розмаїта культурно-освітня робота, інколи справа доходила до кооперації зусиль вояків УГА з місцевими колоніями українців з Наддніпрянщини, як то мало місце в Братиславі, де робітнича сотня № 3 і місцеві українці спільно підготувались до проведення Шевченківських днів. Їх програма включала виступ хору та «мандолінової оркестри», а також виставу драми Кропивницького «Невольник»⁴³.

Але пріоритетним напрямом роботи у цей час стає організація фахових курсів, покликаних дати їх слухачам такі знання, які могли би бути ними використані для приватної роботи — вже після ліквідації табору в Йозефові. У цьому відношенні досить показовим був приклад робітничого відділу УГА в Брно, де було організовано проведення п'ятимісячного (з 26 січня до 30 червня 1923 р.) «сільськогосподарського курсу». Він відбувся під патронатом львівського товариства «Сільський Господар» та був організований «Просвітою» за сприяння Української Академічної Громади для стрільців тамтешнього робітничого відділу. До викладів були залучені досвідчені фахівці — інженер агрономії Михайло Холєвчук (як керівник курсу) та чеські викладачі — д-р агрономії, д-р ветеринарної медицини Цириль Кучера і ветеринарний лікар Богуміл Пехачек. Крім того, на курсах також викладали українські студенти та абсолютенти високих шкіл в Брно⁴⁴.

Командант робітничих відділів УГА в Брно — на той час сотник Лев Кривенко — забезпечив всі необхідні умови для того, аби згадуваний курс успішно відбувся. Загалом його відвідувало 48 осіб, які щоденно після роботи відбували тригодинний курс навчання. З цього числа було проекзаменовано 35 вояків, і, за підсумками іспитів, 18 осіб скінчили його «з дуже добрим успіхом», 17 — з «добрим», решта отримала свідоцтва про прослуховування курсу. Всім слухачам були видані свідоцтва про його закінчення, а колективне фото 44 випускників в одностроях було розміщено в одному з номерів часопису «Український Скиталець»⁴⁵.

У цей час значна кількість інтернованих з числа старшин залишила табір та перейшла на

цивільний стан, вступивши до чехословацьких високих шкіл, у т. ч. й в Брно. Всі вони входили до складу Української Академічної Громади (УАГ) в Брно та отримували матеріальну допомогу від одного з чесько-українських комітетів через «Студентську Поміч» у Празі (76 осіб — повну, 5 — часткову). Решті студентів надходила допомога від уряду ЧСР (12 студентів вищих текстильної та торгівельної шкіл), інша категорія — отримувала картки на безкоштовні обіди і вечери від чеського благодійного товариства «Слав'ян» у Брно, ще частина студентів побирала допомоги від УАГ. Важливим було й те, що українським студентам (членам УАГ) була забезпечена й лікарська допомога — від «Студентського Збратоніго Уставу», якому УАГ сплачував щорічний членський внесок. У разі потреби проходження курсу стаціонарного лікування до УАГ надходили відповідні суми від «Студентської Помічі» або чехословацького Червоного Хреста з Праги. Слід відзначити, що учорашні таборяни дуже потребували належних умов для лікування, бо стан їх здоров'я був «не зовсім вдовольняючий. Значне число членів [УАГ], по перебуттю військових походів і скитанню по ріжних таборах, терпить на грудні недуги»⁴⁶.

Разом з тим, члени УАГ у Брно ніколи не забували про нагальні потреби своїх товаришів, які продовжували залишатись в таборі або працювали в складі робітничих відділів. Силами УАГ забезпечувалось «культурно-просвітне піднесення стрільцтва українського робітничого куреня», і зокрема у 1922 і 1923 рр. провадилися курси для неграмотних, а також, як вже зазначалось, українські студенти викладали (на громадських засадах) поодинокі предмети на вже згадуваному «сільськогосподарському курсі». Для координації зусиль в царині освіти при УАГ було створено культурно-просвітний кружок, який було реорганізовано у «Просвітно-Організаційний Комітет» з представництвом всіх заавансованих до цієї справи організацій (УАГ, «Просвіти», Команди табору та товариства «Сільський Господар» у Львові)⁴⁷.

Культурно-освітні здобутки вояків робітничих сотень дозволяли наповнити конструктивним змістом їх позатаборовий простір, проте вони розуміли, що їм невдовзі доведеться змінити собі рід занять — або шукати собі праці в ЧСР, або повертатись додому на Західну Україну. Значне зменшення кількості таборян, які залишали табір Йозефову 1924–1925 рр., відповідно позначилось як на кількості робітничих відділів,

⁴² Там само. — Арк. 35 зв.

⁴³ ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 2–2 зв.

⁴⁴ Зі Скитальщини // Український Скиталець. — Відень, 1923. — 1 серпня. — Ч. 15(37). — С. 25.

⁴⁵ Там само. — С. 26–27.

⁴⁶ Звіт з діяльності «Української Академічної Громади» в Берні [Брно] за шкільний рік 1922–23. // Український Скиталець. — Відень, 1923. — 1 серпня. — Ч. 15(37). — С. 27.

⁴⁷ Там само. — С. 28.

так і числі залучених до них вояків, а з ліквідацією згаданого табору (1926 р.) припинилось й відрядження на роботу інтернованих, які перейшли на цивільне становище.

Отже, залучення інтернованих вояків УГА до праці у складі робітничих відділів (сотень) у багатьох місцевостях Чехословаччини мало позитивні наслідки як для країни, яка прихистила галичан, так і для українського вояцтва, яке мало завдяки цьому додаткові грошові надходження для забезпечення власних життєвих потреб. Інтерновані виконували розмаїті роботи, і в такий спосіб сприяли піднесенню добробуту окремих місцевостей та їх мешканців.

Майже в усіх робітничих відділах були створені культурно-просвітні кружки (що фактично мали статус філій КПК у Йозефові), які опікувались організацією шкіл та різних освітніх курсів, передплатою українських газет, придбанням книжок, підготовкою аматорських театральних вистав. Тому вільний від роботи час у членів робітничих відділів був заповнений різними культурно-освітніми справами, значна кількість стрілецтва УГА отримала можливість піднести свій рівень грамотності та освіченості, здобула корисні для подальшого життя фахи, уміння та навички. Високим залишався рівень

їх національної свідомості — підтвердженням цього є хоча б неодноразові збирання коштів для підтримки різних загальнонаціональних акцій.

Але у позатаборовому повсякденні інтернованого вояцтва УГА були не тільки світлі та позитивні сторони. Складні умови перебування на чужині, перенесені таборянами хвороби, необлаштованість їх побуту, ностальгія — все це шкідливо позначалось на їх здоров'ї, та інколи призводило до летальних випадків у середовищі вояцтва. Крім того, це ж негативно відбивалось на стані дисципліни, зокрема окремі стрільці відмовлялись виконувати накази своїх безпосередніх начальників (командантів сотень). Ситуацію ускладнювало й те, що єдність вояків зі складу робітничих відділів намагалась послабити агенатура деяких сусідніх країн. Попри це Головній команді частин УГА в ЧСР здебільшого вдавалось ефективно протистояти цим ворожим спробам та зберігати моральний дух інтернованих на достатньо високому рівні. Своєю відданістю національній справі вояки УГА давали всім українцям гідний наслідування приклад, а їх витривалість в складних умовах існування на чужині у подальшому надихнула на подвиги нові покоління українських патріотів.

ДЖЕРЕЛА

1. Звіт з діяльності «Української Академічної Громади» в Берні [Брно] за шкільний рік 1922–23. // Український Скиталець. — Відень, 1923. — 1 серпня. — Ч. 15(37). — С. 27.
2. Звіт праці Виділу Культурно-Просвітного Кружка // Український Скиталець. — Відень, 1923. — Ч. 3(25). — С. 38.
3. 3 життя-буття в таборі в Йозефові // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 16. — С. 14–15.
4. 3 життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 13. — С. 13.
5. 3 життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 17. — С. 14.
6. 3 життя поза табором // Український Скиталець. — Йозефов, 1922. — Ч. 15. — С. 13.
7. Зі Скитальщини // Український Скиталець. — Відень, 1923. — 1 серпня. — Ч. 15(37). — С. 25.
8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С. Наріжний. — Прага, 1942. — Ч. I. — 372 с.
9. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / М.І. Павленко. — К., 1999. — 352 с.
10. Срібняк І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці у країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.) / І.В. Срібняк. — К., 2000. — 323 с.
11. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. — К., 2008. — 928 с.
12. Український Скиталець. — Відень, 1923. — 1 серпня. — Ч. 15(37). — С. 26–27.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3520. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 5–6.
14. ЦДАВО України. — Ф. 3520. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк.1.
15. ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 2. — Спр. 145. — Арк. 19.
16. ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп. 2. — Спр. 1025. — Арк. 1–2.
17. ЦДАВО України. — Ф. 3520. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 10.

18. ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 2. — Спр. 19. — Арк. 14.
19. ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 6–7 зв.
20. ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1–7.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 132. — Арк. 35.
22. ЦДАГО України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 120. — Арк. 2–2 зв.

REFERENCES

1. Zvit z diyalnosti «Ukrayinskoyi Akademichnoyi Hromady» v Berni [Brno] za shkilnyj rik 1922–23. // Ukrayinskyj Skytalec. — Viden, 1923. — 1 serpnja. — Ch. 15(37). — S. 27.
2. Zvit praci Vydilu Kulturno-Prosvitnoho Kruzha // Ukrayinskyj Skytalec. — Viden, 1923. — Ch. 3(25). — S. 38.
3. Z zhyttya-buttya v tabori v Jozefovi // Ukrayinskyj Skytalec. — Jozefov, 1922. — Ch. 16. — S. 14–15.
4. Z zhyttya poza taborom // Ukrayinskyj Skytalec. — Jozefov, 1922. — Ch. 13. — S. 13.
5. Z zhyttya poza taborom // Ukrayinskyj Skytalec. — Jozefov, 1922. — Ch. 17. — S. 13.
6. Z zhyttya poza taborom // Ukrayinskyj Skytalec. — Jozefov, 1922. — Ch. 15. — S. 13.
7. Zi Skytalshhyny // Ukrayinskyj Skytalec. — Viden, 1923. — 1 serpnja. — Ch. 15(37). — S. 25.
8. Narizhnyj S. Ukrayinska emigraciya. Kulturna praca ukrajinskoyi emigraciji mizh dvoma Svitovymy vijnamy. — Praha, 1942. — Ch. I. — 372 s.
9. Pavlenko M.I. Ukrayinski vijskovopoloneni j internovani u taborax Polshhi, Cheshoslovachchyny ta Rumuniyi: stavlennya vlady i umovy perebuvannya (1919–1924 rr.) / M.I. Pavlenko. — K., 1999. — 352 s.
10. Sribnyak I.V. Ukrayinci na chuzhyni. Poloneni ta internovani voyaky-ukrayinci u krayinax Centralnoyi ta Pivdenno-Sshidnoyi Yevropy: stanovyshhe, orhanizaciya, kulturno-prosvitnycka diyalnist (1919–1924 rr.) / I.V. Sribnyak. — K., 2000. — 323 s.
11. Ukrayinska politychna emihraciya 1919–1945: Dokumenty i materialy. — K., 2008. — 928 s.
12. Ukrayinskyj Skytalec. — Viden, 1923. — 1 serpnja. — Ch. 15(37). — S. 26–27.
13. Centralnyj derzhavnyj arshiv vyshhysh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (dali — CDAVO Ukrayiny). — F. 3520. — Op. 2. — Spr. 145. — Ark. 5–6.
14. CDAVO Ukrayiny. — F. 3520. — Op. 1. — Spr. 6. — Ark. 1.
15. CDAVO Ukrayiny. — F. 3521. — Op. 2. — Spr. 145. — Ark. 19.
16. CDAVO Ukrayiny. — F. 4465. — Op. 2. — Spr. 1025. — Ark. 1–2.
17. CDAVO Ukrayiny. — F. 3520. — Op. 2. — Spr. 1. — Ark. 10.
18. CDAVO Ukrayiny. — F. 3521. — Op. 2. — Spr. 19. — Ark. 14.
19. CDAVO Ukrayiny. — F. 3521. — Op. 1. — Spr. 6. — Ark. 6–7 зв.
20. CDAVO Ukrayiny. — F. 3521. — Op. 1. — Spr. 1. — Ark. 1–7.
21. Centralnyj derzhavnyj arshiv hromadskysh ob'yednan Ukrayiny (dali — CDAHO Ukrayiny). — F. 269. — Op. 1. — Spr. 132. — Ark. 35.
22. CDAHO Ukrayiny. — F. 269. — Op. 1. — Spr. 120. — Ark. 2–2 зв.

Игорь Срибняк

ВНЕЛАГЕРНОЕ ПРОСТРАНСТВО ИНТЕРНИРОВАННЫХ ВОЙСК УГА В ЧСР: ПОВСЕДНЕВНОСТЬ РАБОЧИХ СОТЕН (1922–1923 гг.)

В статье проанализировано основные проявления повседневной жизни интернированных военнослужащих Украинской Галицкой Армии, отправляемых в составе рабочих команд (сотен) в разные местности Чехословакии для выполнения обширного круга работ. Находясь вне лагеря сотни, отделы сохраняли военную организацию, во главе каждой из них находился назначенный командой УГА в Йозефове офицер. В свободное от работы время члены рабочих сотен прилагали все усилия для организации своего отдыха, часто в сотнях функционировали образовательные курсы и школы малограмотных. Интернированные воины из состава рабочих сотен всегда принимали участие в сборе финансовых средств на общенациональные и краевые потребности, привнося таким образом свой вклад в борьбу за освобождение Украины

Ключевые слова: лагерь интернированных, рабочая команда, кружок, воины-украинцы, внелагерное пространство, Чехословакия.

Ihor Sribnyak

**OUTSIDE CAMP ENVIRONMENT OF UGA INTERNED TROOPS IN CZECHOSLOVAKIA:
EVERYDAY ROUTINE OF WORKING UNITS (1922–1923)**

On the basis of the involvement of a wide range of sources the main manifestations of everyday routine of internee soldiers of the Ukrainian Galician Army (UGA), consisting of sections of workers sent to different areas of Czechoslovakia for a wide range of activities. In particular, UGA internee soldiers used to perform security services, military service, worked at the Czechoslovak military units, the others worked in construction, carried out repairing works, harvested wood.

Internees were very motivated workers during their stay in the working team, because it gave the opportunity to earn extra money for their own maintenance, and sometimes collect even small amounts to maintain their parents or families in Poland. Instead, staying in the camp deprived of such opportunities, putting this category of internees in quite difficult conditions sometimes tight survival beyond their capabilities.

The vast majority of internees bravely withstood all the difficulties in the works, but some soldiers left working units illegally in search of a better life, which was due to the desire to earn extra money. In this situation the Ukrainian military leadership soldiers considered it appropriate to give all internee soldiers permission to work in private, thereby significantly reducing the number of deserters.

Being outside the camp workers kept the military organization units, each team was assigned to Josef UGA officers. In their spare time members of working units trying to organize their leisure time, operated educational courses and schools for uneducated. From the camp Josefov the workers took books, literature and periodicals. In some units of the workers it was organized the group of fans who were preparing for soldiers improvised theater. Internee soldiers from the workers' units always participated in the collections of funds for national and boundary needs, thus making a contribution to the struggle for the liberation of Ukraine.

But outside camp environment had not only bright and positive side for UGA internee soldiers. Difficult conditions in a foreign country, transferred soldiers disease, unsettled life, nostalgia — everything affected harmfully their health, and sometimes resulted in deaths among soldiers. In addition, it is negatively reflected on the state of disciplines, including individual archers refused to follow orders of their immediate superiors.

The situation is complicated by the fact that the unity of the soldiers from the workers tried to ease division's agents of some neighboring countries. Nevertheless Home Team of UGA units in Czechoslovakia largely managed to effectively counter these hostile attempts to maintain morale and interned at a sufficiently high level. The devotion to the national cause UGA soldiers gave all Ukrainian examples worthy of emulation, and their endurance in difficult conditions of existence in a foreign land to further inspired a new generation of Ukrainian patriots.

Key words: *internment camp, working team, group, Ukrainian soldiers, Czechoslovakia.*

Дата надходження статті до редколегії: 15.05.2016 р.